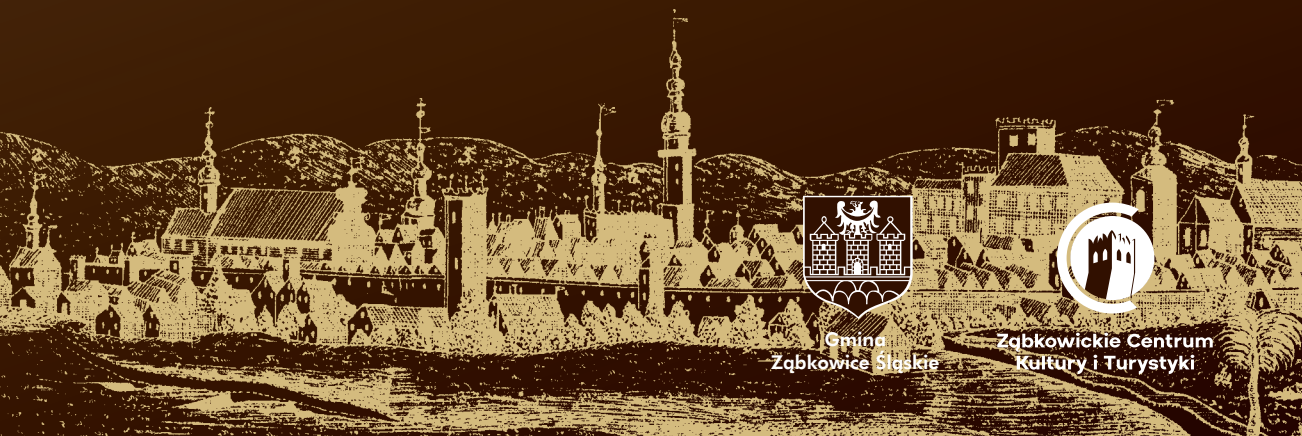

KRONIKA MIASTA ZĄBKOWIC ŚLĄSKICH I KSIĘSTWA ZIEBICKIEGO

z j. niemieckiego przełożył
Sobiesław Nowotny

opracował i wstępem opatrzył
Kamil Pawłowski

Gmina
Zabkowice Śląskie

Zabkowickie Centrum
Kultury i Turystyki

KRONIKA
MIASTA ZĄBKOWIC ŚLĄSKICH
I KSIĘSTWA ZIĘBICKIEGO

Sponsorzy:

Gmina
Ząbkowice Śląskie

UBEZPIECZENIA
CONDITOR
MULTIAGENCJA

KSS BARTNICA
KOPALNIE SUROWCÓW SKALNYCH W BARTNICY SP. Z O.O.

Pelikan Team.pl
BARY, RESTAURACJE
CATERING

NEOPROFIL

KAVOSH

R Kruszywa
skalne

HOTEL
na Skarpie

KRONIKA
MIASTA ZĄBKOWIC ŚLĄSKICH
I KSIĘSTWA ZIĘBICKIEGO

z języka niemieckiego przełożył
SOBIESŁAW NOWOTNY

opracował i wstępem opatrzył
KAMIL PAWŁOWSKI

KRAKÓW-ZĄBKOWICE ŚLĄSKIE 2023

Sobiesław Nowotny (Świdnica)

Kamil Pawłowski (Świdnica)

 <https://orcid.org/0000-0002-8215-4251>

 pawlowski.cieplowody@gmail.com

© Copyright for the Polish translation by Sobiesław Nowotny, 2023

© Copyright for the edition by Kamil Pawłowski, 2023

Opracowanie redakcyjne

Joanna Cieślik, Aleksandra Kulak

Projekt okładki

Paweł Sepielak

ISBN 978-83-8138-868-9 (druk)

ISBN 978-83-8138-869-6 (PDF)

<https://doi.org/10.12797/9788381388696>

Tytuł oryginału: *Chronik der Stadt Frankenstein und des Herzogtums Münsterberg*

Na okładce wykorzystano:

Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, Oddział Zbiorów Kartograficznych, sygn. 2482-IV B, *Ząbkowice Śląskie*, Mapa księstwa ziębickiego, poł. XVIII w., F.B. Werner, *Das Fürstenthum Münsterberg zum Breslauerischen Ober-Amt gehörig*.

Publikacja finansowana przez Ząbkowickie Centrum Kultury i Turystyki oraz sponsorów

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43

e-mail: publishing@akademicka.pl

<https://akademicka.pl>

SPIS TREŚCI

SŁOWO BURMISTRZA ZĄBKOWIC ŚLĄSKICH	7
WSTĘP	9
ŹRÓDŁA I LITERATURA WYKORZYSTANE PRZY OPRACOWANIU NAUKOWYM TEKSTU KRONIKI	15
WYKAZ WAŻNIEJSZYCH SKRÓTÓW	21
KRONIKA	
MIASTA ZĄBKOWIC ŚLĄSKICH I KSIĘSTWA ZIĘBICKIEGO	23
[INDEKS]	283
INDEKS OSÓB	287
INDEKS GEOGRAFICZNY	305
SUMMARY	311

Szanowni Państwo!

Mam przyjemność oddać w Państwa ręce przetłumaczoną Kronikę Miasta Frankenstein, czyli obecnie Żąbkowic Śląskich. To niezwykle świadectwo minionych dni, historii nie tylko naszego miasta, ale przede wszystkim ludzi, którzy żyli tu przed nami, pracowali, uczyli się, handlowali, rozwijali miasto Frankenstein. W kronice znajdują Państwo informacje mówiące o historycznych wydarzeniach w dziejach nie tylko naszego miasta, ale i całego Śląska. Obok nich pojawiają się historie zwykłych mieszkańców naszego miasta – mniej lub bardziej poważne, ale zawsze bardzo ciekawe i interesujące.

Żąbkowice Śląskie to niezwykle miasto, budowane przez wiele pokoleń Polaków, Niemców czy Czechów. Splotają się tu historie różnych narodów, wyznań i kultur. Mam nadzieję, że ta kronika będzie dla Państwa nie tylko źródłem wiedzy historycznej, ale przede wszystkim znakiem dziejów naszego miasta.

Życzę Państwu przyjemnej lektury!

Marcin Orzeszek

Marcin Orzeszek
Burmistrz Żąbkowic Śląskich

WSTĘP

Książka, którą otrzymaliście Państwo do rąk, jest pierwszym w historii ząbkowickiej historiografii wydawnictwem źródłowym, stanowiącym pełne tłumaczenie oryginalnego tekstu kronikarskiego. Opracowania takiego nie doczekała się do tej pory żadna ze znanych historykom ząbkowickich kronik, z tą największą, autorstwa Martina Koblitz na czele. Tłumaczenie niniejsze uznać należy zatem za wyjątkowe, nie tylko w odniesieniu do samych Ząbkowic Śląskich, ale również całego Śląska, gdyż niewiele miast poszczycić się może podobną edycją źródłową. Informacje płynące z tłumaczenia tekstu kroniki są wszakże cenne dla poznania historii Ząbkowic Śląskich i ich najbliższych okolic, ale w wielu przypadkach uzupełniają także wiedzę ogólną o historii Śląska, jak także o wielu położonych na jego terenie miejscowościach. Proces tłumaczenia rękopisu, którego podjął się Sobiesław Nowotny, oraz jego naukowego opracowania mojego autorstwa (bez którego pełne zrozumienie zamieszczonych na jego kartach treści byłoby w wielu miejscach trudne i kłopotliwe dla czytelnika) trwało ponad rok. W tym czasie dokonano transkrypcji tekstu rękopisu, jego tłumaczenia oraz wspomnianego opracowania. Nie było to zadanie łatwe i przysporzyło wielu trudności, co wiązało się przede wszystkim ze zróżnicowaną starannością wykonywania zapisów kronikarskich, jak również – bardzo często – wręcz fonetycznego sposobu zapisu poszczególnych słów.

Kronika, będąca anonimowym rękopisem, ukazuje syntetyczny obraz historii Ząbkowic Śląskich i księstwa zięzbickiego, a przechowywana jest dziś w zbiorach Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz w Berlinie pod sygnaturą archiwalną XVII. HA, Rep. 135. Swoim zasięgiem chronologicznym obejmuje lata 1021–1821 (nie zaś, jak błędnie wskazano w inwentarzu archiwalnym, lata 1720–1821). Oryginał rękopisu to oprawiony współcześnie tom, składający się z 515 paginowanych oraz 4 pozbawionych paginacji stron. Tekst kroniki sporządzony został czarnym atramentem przez – o czym mowa wkrótce – przynajmniej trzech autorów. W samym tekście występują liczne korekty, wykonane ręką piszącego, a polegające na skreśleniu zapisanych zwrotów lub też zaklejeniu ich i wprowadzeniu w tym miejscu właściwych słów.

Przeprowadzona kwerenda źródłowa i biblioteczna wykazała, że oryginał przetłumaczonej kroniki przechowywany był pierwotnie w archiwum miejskim Ząbkowic Śląskich (Frankensteiner Stadtarchiv), mieszającym się do 1945 r. w tamtejszym ratuszu. W 1859 r. (a zatem w rok po wielkim pożarze miasta, w którym spłonęły również ratusz i duża część archiwum miejskiego) burmistrz Ząbkowic Śląskich Friedrich Wilhelm Studemund opublikował na łamach periodyku „Frankensteiner Kreisblatt” ostatnią część swojego artykułu poświęconego zawartości archiwum miejskiego¹. Wśród wielu kronik i dokumentów wymienia on także anonimowy rękopis kroniki miasta, liczącej 515 stron, a obejmującej swoim zasięgiem chronologicznym czas do 1821 r.

¹ „Frankensteiner Kreisblatt” 1859, nr 32, 28 IV, b.p.

Podane przez burmistrza informacje pokrywają się z opisem kroniki, przechowywanej dziś w Berlinie. Oczywiście wskazać należy, że opis archiwum miejskiego sporządzony przez Studemunda powstał jeszcze przed pożarem ratusza, a więc odnosił się również do archiwaliów, które spłonęły 24 kwietnia 1858 r.² Wspomniana natomiast anonimowa kronika musiała zostać uratowana z pożogi, gdyż miała wchodzić w skład archiwum miejskiego w 1928 r., a więc – z dużym prawdopodobieństwem – pozostać w mieście aż do 1945 r. W jakich zatem okolicznościach opuściła ona miasto, pozostaje kwestią trudną do jednoznacznego wytłumaczenia.

Nad tematem znajdującej się w zbiorach archiwum miejskiego kroniki pochylił się w swoim artykule poświęconym ząbkowickim historykom i źródłom do historii miasta z 1927 r. ówczesny kleryk, a od 1931 r. ksiądz – Alfred Sabisch³. Jego ustalenia są o tyle wartościowe, że pozwalają na potwierdzenie ząbkowickiej proveniencji berlińskiego rękopisu. Sabisch wskazuje, że przechowywany w czasach mu współczesnych w archiwum miejskim rękopis anonimowej kroniki miał być pierwotnie własnością bliżej nieznannej rodziny Weigang i znajdować się w jej posiadaniu w 1829 r., kiedy to został udostępniony ząbkowickiemu wydawcy i rysownikowi Carlowi Ulkemu⁴. Przedstawiona przez duchownego kronika miała być pozbawiona strony tytułowej i zaczynać się od słów: „Waß die Stadt Franckenstein...”, a zatem identycznie jak kronika, której egzemplarz przechowywany jest dziś w Berlinie. Ponadto na ząbkowickie pochodzenie berlińskiego dziś rękopisu wskazuje jego dalsza treść. Sabisch podaje, że zasadnicza część kroniki, sporządzona jednym charakterem pisma, kończyła się zwrotem: „Anno 1740”, a więc znów identycznie jak w przypadku kroniki z Berlina. Ostatecznym jednak dowodem na to, że przechowywana dziś w Berlinie kronika to jedno i to samo dzieło z opisanym w 1927 r. przez Sabischa rękopisem z archiwum miejskiego, jest to, że pod przywołanym powyżej zwrotem „Anno 1740” znajdować się miała adnotacja wykonana innym charakterem pisma niż treść zasadnicza kroniki, o brzmieniu: „Ich habs gelesen und wünsche, daß ein ehrlicher Patriot dieses ms. continuirte, doch ohne lateinische terminis, zu lieb seiner Nachkommenschaf” (Przeczytałem ten rękopis i życzę sobie, aby jakiś porządny patriota go kontynuował, jednakże bez wprowadzania łacińskich terminów, dla dobra jego potomnych)⁵. Wpis o identycznym brzmieniu, wykonany innym niż wcześniejsza część kroniki charakterem pisma, umieszczony jest na stronie 449 kroniki z Berlina. Biorąc pod uwagę przedstawione powyżej okoliczności, można stwierdzić, że przechowywany dziś w zbiorach berlińskich egzemplarz kroniki tożsamy jest z kroniką wchodzącą do 1945 r. w skład ząbkowickiego archiwum miejskiego, a zatem należy ona do tego niewielkiego procentu zasobu, który przetrwał do naszych czasów.

Przejdźmy teraz zatem do kwestii związanej z autorstwem i czasem powstania kroniki, jej struktury i zawartości. Pytanie o autora rękopisu, przechowywanego pierwotnie w zasobie ząbkowickiego archiwum miejskiego, zadał również przywołany już ksiądz Sabisch. Zarówno on, jak i wspomniany wcześniej burmistrz Studemund przychylił się do określenia rękopisu jako dzieła

² Ibidem.

³ A. Sabisch, *Frankensteiner Geschichtsschreiber und ihre Werke*, „Unsere Heimat” 1927, nr 5, s. 76–77.

⁴ Idem, *Frankensteiner Geschichtsschreiber...*, „Unsere Heimat” 1928, nr 4, s. 54.

⁵ Zob. karta 449 rękopisu.

anonimowego. W żadnym bowiem miejscu w tekście nie występuje autor podpisany z imienia i nazwiska. Nie sygnuje on również swojego dzieła. Analizując dukt pisma, przypuszczać można jedynie, że zasadnicza część kroniki, odnosząca się do lat 1021–1740, powstała w II poł. XVIII w., a spisana została przez jednego autora. Uzupełnienia tekstu, dotyczące lat 1800–1821, wykonane zostały przez co najmniej dwóch autorów w I poł. XIX w., zapewne przed 1829 r., kiedy to kronika została udostępniona Carlowi Ulkemu, który niektóre z płynących z nich informacji wykorzystał w redagowanej przez siebie serii broszur pt.: *Gesammelte Nachrichten von Frankenstein und der Umgegend*⁶.

Zasadnicza część kroniki, odnosząca się do wydarzeń z lat 1021–1740, obejmuje paginację od strony 1 do 449. Do tekstu dołączono w późniejszym czasie kilka osobnych stron z zapiskami innego autora, będącymi uzupełnieniami tekstu zasadniczego. Podkreślić należy, że również sam autor zasadniczej części kroniki dołączył do jej tekstu dodatkowe strony, na których dokonywał uzupełnień swojego dzieła. Na stronie 449, na której – jak już wspomniano – kończy się pierwsza i główna część manuskryptu, znajdujemy wspomnianą już adnotację sporządzoną innym charakterem pisma o treści: „Przeczytałem ten rękopis i życzę sobie, aby jakiś porządny patriota go kontynuował, jednakże bez wprowadzania łacińskich terminów, dla dobra jego potomnych”. Kolejno do strony 452 włącznie inny autor przedstawia wydarzenia dotyczące lat 1759 i 1764, zaś strona 461 pozostaje niezapisana. Co interesujące, kolejno na kartach od 462 do 475 odnajdujemy wykaz cesarzy, władców księstwa ziębickiego, starostów księstwa, proboszczów ząbkowickich, sekretarzy książęcych, pisarzy ziemskich, urzędników cesarskich, burmistrzów Ząbkowic Śląskich, przełożonych szpitala miejskiego św. Jerzego oraz skazańców, przy których wskazano miejsca w kronice, gdzie opisane zostały dotyczące ich wydarzenia. Wykazy te sporządzone zostały przez autora zasadniczej części kroniki, co sugeruje identyczny charakter pisma. Na stronach od 475 do 512 odnajdujemy chronologiczną kontynuację kroniki, którą stanowią notatki dotyczące lat 1800–1821, posiadające jednak formę luźnych zapisków, sporządzanych przez co najmniej dwie osoby, o czym świadczy zmieniający się charakter pisma. Karty 514–515 zawierają swojego rodzaju indeks odnoszący się do ważniejszych wydarzeń z życia miasta i poszczególnych obiektów na jego terenie, zaś na kartach 516–517 zawarto – również w formie indeksu wraz z podaniem paginacji – chronologiczny wykaz władców, poczynając od Mieszka II, kończąc zaś na Fryderyku Wilhelmie III, żyjącym w latach 1770–1840. Przyjąć zatem można, że zapiski dotyczące lat 1800–1821, będące próbą kontynuacji zasadniczej części kroniki, spisane zostały z pewnością przed 1840 r. Na ostatniej, niepaginowanej stronie kroniki zawarto zaś zgoła nietożsamy z treścią i tematyką całego dzieła tekst, a mianowicie 10 przykazań Republiki Francuskiej, spisane – jak wskazuje niewielka sygnatura u dołu strony – przez nieznanego z imienia mężczyznę o nazwisku Reichardt.

Na interesujące okoliczności dotyczące treści i formy spisania kroniki zwrócił uwagę cytowany już ks. Sabisch. Znany był mu bowiem, uznawany dziś za zaginiony, rękopis innej kroniki

⁶ Carl Ulke (1791–1882) wydawał w okresie od 10 I 1829 r. (nr 1) do 10 IV 1830 r. (nr 66) serię broszur pt.: *Gesammelte Nachrichten von Frankenstein und der Umgegend*, na której łamach zamieszczał wypisy z historii miasta i okolic, bazując głównie na kronice miasta autorstwa M. Koblitzta oraz – jak można przypuszczać – na niniejszym dziele.

należącej do Johanna Antona Löfflera von Friedenberga (która określana była przez Sabischa jako „Kronika Friedenberga”), prawnika i sekretarza właścicieli księstwa ziębickiego – ksiąząt von Auerspergów. Dzieło to zostało włączone w 1872 r. do zasobu Archiwum Państwowego we Wrocławiu i otrzymało sygnaturę E 85⁷. Zgodnie z ustaleniami Sabischa przechowywany niegdyś w Ząbkowicach Śląskich, dziś zaś w Berlinie anonimowy rękopis jest syntetycznym streszczeniem zaginionej kroniki ze zbiorów archiwum wrocławskiego. Wskazywało na to wiele okoliczności, m.in. identyczne słowa wstępu, tj. „Was die Stadt Franckenstein...”. Sabisch podkreśla jednak z pełnym przekonaniem, że pierwotna kronika z archiwum ząbkowickiego nie była odpisem *sensu stricto* „Kroniki Friedenberga”, a jedynie jej streszczeniem z uwzględnieniem najważniejszych faktów i wydarzeń, które mimo to – jak wynika z lektury treści całości tłumaczenia – stanowią niezwykle cenne i jedyne przetłumaczone na język polski nowożytnie źródło historyczne do dziejów miasta Ząbkowice Śląskie i księstwa ziębickiego.

Znajdująca się obecnie w zasobie Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz w Berlinie anonimowa kronika, która – jak wykazano powyżej, posiada proveniencję ząbkowicką i stanowi streszczenie innego, zaginionego dziś dzieła, obejmuje swoim zakresem chronologicznym lata 1021–1821. Przytaczane na jej początku informacje dotyczące założenia Ząbkowic Śląskich uznać należy oczywiście za fantastyczne, co nie jest jednak zjawiskiem odosobnionym, gdyż identycznej narracji użył w swoim dziele wspomniany już kronikarz i burmistrz Martin Koblitz. Autor zasadniczej części tekstu, powstałego zapewne w II poł. XVIII w., zastosował chronologiczny układ opisu wydarzeń, wyróżniając także okresy panowania poszczególnych władców. W niektórych przypadkach jednak ciągłość chronologiczna została zerwana poprzez umieszczenie opisów wydarzeń mających miejsce w latach wcześniejszych i późniejszych, co odnosi się w szczególności do licznych wkłerek i pojedynczych kart dołączanych do tekstu kroniki. Natomiast zarówno w starszej części rękopisu (lata 1021–1740), jak i w nowszej (lata 1800–1821) opisy poszczególnych zdarzeń skonstruowano według schematu rocznego, tj. przez podanie daty rocznej, a kolejno – w zależności – daty dziennej, przyjmowanej dość często w odniesieniu do obowiązującego kalendarza liturgicznego. Zdecydowana większość informacji przytoczonych na kartach kroniki odnosi się bezpośrednio do wydarzeń związanych z Ząbkowicami Śląskimi oraz ich najbliższymi okolicami. Pojawiają się jednak również wyjątki, kiedy to autor przechodzi do opisów wydarzeń dotyczących np. kościoła NMP na Piasku we Wrocławiu, co miało miejsce pod datą roczną 1730. Treść kroniki obfituje w cenne z punktu widzenia historycznego informacje dotyczące spraw związanych z poszczególnymi obiektami na mapie miasta, tj. zamku, kościołów czy ratusza, jak również życia codziennego jego mieszkańców. Niewątpliwie unikatowe są przekazy traktujące o życiu i działalności poszczególnych władców księstwa ziębickiego z księciem Karolem I Podiebradem na czele, w odniesieniu do którego na kartach kroniki odnaleźć można również informacje o jego życiu codziennym. Za nie do przecenienia uznać należy mnogość wiadomości kronikarskich dotyczących zjawisk atmosferycznych i astronomicznych, przywoływanych często także w odniesieniu do

⁷ A. Sabisch, *Frankensteiner Geschichtsschreiber...*, „Unsere Heimat” 1926, nr 3, s. 44; idem, *Frankensteiner Geschichtsschreiber...*, „Unsere Heimat” 1926, nr 4, s. 49.

innych miast i wsi na Śląsku. Równie istotne wydają się dane na temat działalności władz miasta, składów rady miasta, kolejnych burmistrzów, a także proboszczów katolickich oraz ewangelickich. Wyjątkowo cenne są przekazy kronikarskie dotyczące obyczajowości, wierzeń i życia codziennego społeczności miejskiej, w tym spraw handlu, cechów rzemieślniczych, porządków organizacyjnych czy wymiaru sprawiedliwości. Prezentowana kronika dostarcza nam niezwykle plastyczny i obszerny opis wydarzeń związanych z procesem grabarzy ząbkowickich z 1606 r., jak również bardzo drobiazgowo przedstawia lata trwania krwawej i tragicznej dla Śląska w skutkach wojny trzydziestoletniej (1618–1648). Analogicznie sytuacja odnosi się do okresu wojen napoleońskich, tym bardziej że opisywane wydarzenia z nią związane musiały być znane piszącemu z autopsji, co jeszcze bardziej podnosi ich wartość jako źródła narracyjnego. Zagadkowe i pozostające kwestią nierozwiązaną jest umieszczenie na końcu rękopisu 10 przykazań Republiki Francuskiej, które nijak mają się do tematyki i treści całego dzieła. Skłania to zatem do wniosku, że kolejni autorzy, kontynuujący spisywanie kroniki, traktowali ją jako swojego rodzaju *silva rerum*, niekoniecznie związanych z zasadniczą częścią manuskryptu.

Przyjmując natomiast, że przetłumaczona na język polski kronika została wykonana w formie streszczenia innego, zaginionego dzieła, należy w odniesieniu do niego stwierdzić, że tworzący ją autor był dobrze zaznajomiony z podstawowymi nowożytnymi opracowaniami dotyczącymi historii Śląska, tj. *Schlesiens curieuse Denckwürdigkeiten oder vollkommene Chronika...* autorstwa Friedricha Lucae czy *New vermehrete Schlesische Chronica* Jakoba Schickfußa. W treści kroniki odnaleźć można również obszerne nawiązania do tekstów Nikolausa Pola, pastora Samuela Heinitza (w kontekście zarazy i procesu grabarzy ząbkowickich z 1606 r.), a także Jana Długosza. Z pewnością – co wynikało także w trakcie naukowego opracowania tekstu tłumaczenia rękopisu – w jego treści znajdują się liczne odniesienia do kroniki miasta Ząbkowic Śląskich, tj. *Annales Francostenensis* autorstwa Martina Koblitza.

W tym miejscu przejść należy do kwestii związanych z tłumaczeniem tekstu kroniki i rozwiązaniami zastosowanymi w opracowaniu naukowym jej treści. Najszerszym zamiarem tłumacza było jak najwierniejsze oddanie oryginalnego brzmienia tłumaczonego tekstu, a zatem starano się zachować składnię poszczególnych zdań, jak również nie ingerować w ich konstrukcję. Imiona władców wyróżniono, podobnie jak miało to miejsce w tekście rękopisu. Fragmenty tekstu zamieszczone w kronice w formie wklejek i luźnych kart starano się zaznaczyć poprzez odpowiednią annotację w formie przypisu oraz ich edytorskie wyodrębnienie.

Wszelkiego rodzaju uzupełnienia, mające na celu lepsze zrozumienie tekstu przez czytelnika, umieszczano w nawiasie kwadratowym. Zabieg taki zastosowano np. w kontekście używanego przez kronikarza zwrotu *kościół klasztorny*, dodając do niego przymiotnik [Dominikanów]. Podobnie sprawa rysuje się w kwestii podawania przez autora kroniki daty konkretnego wydarzenia, przypadającej we wspomnienie liturgiczne danego świętego lub też święto czy uroczystość. W tym przypadku również data dzienna umieszczona została w nawiasie kwadratowym, np. w czwartek po Wielkanocy [26 IV]. Podobnie zdecydowano się na użycie słowa *dnia* w przypadku wskazania przez kronikarza konkretnego dnia miesiąca, np. „w 1713 roku [dnia] 8 lipca zmarł nasz łaskawy książę Karol” – co powinno ułatwić czytelnikowi lekturę tekstu kroniki. Jeśli natomiast znane

WSTĘP

było poprawne brzmienie imienia i nazwiska konkretnej osoby (z innego źródła lub opracowania), przy jej wskazaniu również w nawiasie kwadratowym podawano formę poprawną historycznie i stylistycznie, np. Valerius Gaunerßdorff [Valerius Gauersdorf]. W nawiasach w indeksie górnym umieszczano zaś odwołania do oryginalnej paginacji rękopisu, np. ^[k. 223].

Przywoływane przez kronikarza nazwy ulic przetłumaczono zgodnie z zapisem oryginału, podając w przypisie ich dzisiejszą nazwę oraz jej brzmienie użyte w rękopisie, np. ul. Kościelna – (zap. oryg.: *kirchgassen*) – dzisiejsza ul. św. Wojciecha. Identyczny zabieg zastosowano w przypadku nazw własnych lub nazw geograficznych, np. Staw Browarniany (zap. oryg.: *breyteichel*). Natomiast zawarte w tekście rękopisu inskrypcje przytoczono zarówno w formie tłumaczenia, jak i w brzmieniu oryginalnym.

Na koniec jeszcze raz warto podkreślić, że kronika, której tłumaczenie otrzymaliście Państwo do rąk, stanowi niezwykle cenny zabytek nie tylko w kontekście samych Ząbkowic Śląskich i księstwa ziębickiego, ale również w odniesieniu do całego Śląska. Zarówno autor tłumaczenia, jak i piszący te słowa wyrażają głęboką nadzieję, że tekst kroniki stanie się ważnym źródłem do badań dziejów Ząbkowic Śląskich dla wielu historyków i studentów oraz że zostanie on pozytywnie przyjęty przez szerokie grono czytelników, zainteresowanych problemową tematyką.

Kamil Pawłowski

ŹRÓDŁA I LITERATURA WYKORZYSTANE PRZY OPRACOWANIU NAUKOWYM TEKSTU KRONIKI

Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu

Ortsakten, *Frankenstein*

– sygn. 14, M. Koblitz, *Annales Francostenensis*, Franckenstein 1655 (dalej: M. Koblitz [rok]).

Archiwum Państwowe we Wrocławiu Oddział w Kamieńcu Żąbkowickim

Akta miasta Żąbkowic Śląskich

– sygn. 1, H. Pieh, *Frankensteiner Geschichten aus älterer und neuer Zeit 1900* (dalej: H. Pieh 1900).

Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu

Oddział Rękopisów

– sygn. Akc. 1950/1055, *Excerpta aus Balthas: Usleri Svidnic: und Balthas: Seileri Pistoris Svid: geschriebenen Chronicis meist Svidnicensia betreffend, Ab Anno 1216–1633*, rok 1612.

– sygn. IV F 113 b vol. 2, F. B. Werner, *Topographia seu Compendium Silesiae. Pars II*, [1755] (dalej: F. B. Werner).

Herder Institut für historische Ostmitteleuropaforschung in Marburg

Wissenschaftliche Sammlungen, Flurnamensammlung der Historischen Kommission für Schlesien

– sygn. DSHI 100 Zobel 039, *Kr. Frankenstein, Stadt Frankenstein*.

Bildkatalog

– sygn. P941, Frankenstein, Burg.

Księga chrztów, małżeństw i zgonów kościoła farnego z lat 1578–1592

<https://www.schlesierland.de/orte/kreis-frankenstein/frankenstein/archiv/kibu/index.html> (dostęp: 1 VI 2022).

Błaszczyk T., Głowiński T., *Wykaz proboszczów parafii św. Maurycego*, [w:] *Dzieje parafii św. Maurycego na Przedmieściu Oławskim we Wrocławiu*, red. R. Żerelik, Wrocław 2007, s. 175–181 (dalej: T. Błaszczyk, T. Głowiński 2007).

Codex Diplomaticus Silesiae, Bd. 7, *Regesten zur schlesischen Geschichte*, Th. 1, *Bis zum Jahre 1250*, Breslau 1884 (dalej: CDS Bd. 7, Th. 1); Bd. 7, *Regesten zur schlesischen Geschichte*, Th. 3, *Bis zum Jahre 1300*, Breslau 1886 (dalej: CDS Bd. 7, Th. 3); Bd. 10, *Urkunden des Klosters Kamenz*, Breslau 1881 (dalej: CDS Bd. 10);

- Bd. 16, *Regesten zur schlesischen Geschichte 1301–1315*, Breslau 1892 (dalej: CDS Bd. 16); Bd. 18, *Regesten zur schlesischen Geschichte 1316–1326*, Breslau 1898 (dalej: CDS Bd. 18).
- Czechowicz B., *Pomnik nagrobny Karola i Anny a priorytety ostentacji władzy i pozycji publicznoprawnej Podiebradów*, [w:] *Monety – zamek – nagrobek. Książę Karol I z Podiebradów (1476–1536) między dziedzictwem przodków a dokonaniem potomków*, red. B. Czechowicz, Červený Kostelec–Wrocław 2015, s. 219–296 (dalej: B. Czechowicz 2015).
- Die Jahrbücher der Stadt Breslau von Nikolaus Pol*, hrsg. J. G. G. Büsching, Bd. 2, Th. 27, Breslau 1815 (dalej: N. Pol 1815a); N. Pol, Bd. 2, Th. 35, Breslau 1815 (dalej: N. Pol 1815b); N. Pol, Bd. 2, Th. 36, Breslau 1815 (dalej: N. Pol 1815c); N. Pol, Bd. 2, Th. 46, Breslau 1815 (dalej: N. Pol 1815d); N. Pol, Bd. 3, Breslau 1819 (dalej: N. Pol 1819); N. Pol, Bd. 4, Breslau 1823 (dalej: N. Pol 1823).
- Die Thommendorfsche Familienchronik*, hrsg. A. Schimmelpfennig, [w:] *Scriptores Rerum Silesiacarum*, Bd. 10, *Schweidnitzer Chronisten des XVI. Jahrhunderts*, Breslau 1878, s. 1–196 (dalej: Die Thommendorfsche Familienchronik 1878).
- Dziedzic M., *Kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego i klasztor podominikański*, [w:] *Ząbkowickie opowieści, cz. 2, Zabytki Ząbkowic Śląskich*, Ząbkowice Śląskie 2000, s. 172–203 (dalej: M. Dziedzic 2000a).
- Dziedzic M., *Rzemiosło konwisarskie w Ząbkowicach Śląskich od XVI do XX wieku*, „Gospodarka, Rynek, Edukacja” 2015, T. 16, nr 3, s. 31–39 (dalej: M. Dziedzic 2015).
- Dziedzic M., *Zespół kościoła farnego św. Anny*, [w:] *Ząbkowickie opowieści, cz. 2, Zabytki Ząbkowic Śląskich*, Ząbkowice Śląskie 2000, s. 60–163 (dalej: M. Dziedzic 2000b).
- Dziedzic M., Organiściak J., *Krzywa Wieża*, [w:] *Ząbkowickie opowieści, cz. 2, Zabytki Ząbkowic Śląskich*, Ząbkowice Śląskie 2000, s. 164–171 (dalej: M. Dziedzic, J. Organiściak 2000).
- Eysymontt R., *Kod genetyczny miasta*, Wrocław 2009 (dalej: R. Eysymontt 2009).
- Faustum L., *Erklerung Des Furstlichenn Stammbaums aller Hertzogen Chur und Fursten...*, 1588 (dalej: L. Faustum 1588).
- Frömrich G., *Kurze Geschichte ehemaligen Cistercienser Abtey Kamenz in Schlesien*, Glatz 1817 (dalej: G. Frömrich 1817).
- Fukala R., *Książę ziębicki i oleśnicki Karol oraz jego polityczne aspiracje*, [w:] *Monety – zamek – nagrobek. Książę Karol I z Podiebradów (1476–1536) między dziedzictwem przodków a dokonaniem potomków*, red. B. Czechowicz, Červený Kostelec–Wrocław 2015, s. 45–62 (dalej: R. Fukala 2015).
- Genealogisches Taschenbuch der deutschen gräflichen Häuser*, Bd. 44, Gotha 1871 (dalej: Genealogisches Taschenbuch 1871).
- Głogowski S., *Genealogia Podiebradów*, Gliwice 1997 (dalej: S. Głogowski 1997).
- Görlich F. X., *Geschichte der Stadt Strehlen*, Breslau 1853 (dalej: F. X. Görlich 1853).
- Grosses vollständiges Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste...*, Bd. 57, Leipzig–Halle 1748 (dalej: Grosses vollständiges Universal-Lexicon 1748).
- Grotefeld H., *Stammtafeln der schlesischen Fürsten bis zum Jahre 1740*, Breslau 1889 (dalej: H. Grotefeld 1889).
- Grüger H., *Heinrichau. Geschichte eines schlesischen Zisterzienserklosters 1227–1977*, Köln 1978 (dalej: H. Grüger 1978).
- Grünewald J., *Kleine Beiträge zur schlesischen Presbyterlogie*, „Jahrbuch für Schlesische Kirchengeschichte” 1967, Bd. 46, s. 35–57 (dalej: J. Grünewald 1967).

- Grünhagen C., *Die Aufzeichnungen des Baunauer Schullebres Job. Mathäus Breßler (1546–1624)*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens” 1870, Bd. 10, H. 1, s. 176–191 (dalej: C. Grünhagen 1870).
- Harasimowicz J., *Schwärmergeist und Freiheitsdenken. Beiträge zur Kunst- und Kulturgeschichte Schlesiens in der Frühen Neuzeit*, Köln–Bohlau 2010 (dalej: J. Harasimowicz 2010).
- Heinitz S., *Historia Laquei Venatoris. Warhafftige Geschicht von etlichen geoffenbarten vnnnd zerstörten Gifftwerken deß Hellischen Jägers, in der Pest Anno Christi 1606. zu Franckenstein in Schlesien...*, Leipzig 1609 (dalej: S. Heinitz 1609).
- Heś R., *Krzyżowcy pod Ząbkowicami. Oblężenia zamku i miasta w 1467 r.*, [w:] *Wokół dziejów miasta III. Miasto a wojny. Z wojennej przeszłości Ząbkowic Śląskich*, red. K. Pawłowski, Ząbkowice Śląskie 2019, s. 39–70 (dalej: R. Heś 2019).
- Hintze E., *Die deutschen Zinngiesser*, Bd. 4, *Schlesische Zinngiesser*, Leipzig 1926 (dalej: E. Hintze 1926).
- Historisch Politisch-Geographischer Atlas der gantzen Welt; Oder Grosses und vollständiges Geographisch- und Critisches Lexicon...*, Leipzig 1745 (dalej: Historisch Politisch-Geographischer Atlas 1745).
- Hoss H., *Der Sieg des Herzogs Bolko II. in Franckenstein über den Markgrafen Karl von Mähren vor 600 Jahren*, „Unsere Heimat” 1933, nr 23, s. 51–54 (dalej: H. Hoss 1933).
- Jana Długosza, *Kanonika Krakowskiego, Dziejów Polskich Ksiąg Dwanaście*, tłum. K. Mecherzyński; T. 2, Kraków 1868 (dalej: J. Długosz 1868a); T. 3, Kraków 1868 (dalej: J. Długosz 1868b); T. 5, Kraków 1870 (dalej: J. Długosz 1870).
- Jasiński K., *Rodowód Piastów Śląskich*, Kraków 2007 (dalej: K. Jasiński 2007).
- Jasiński K., *Rodowód pierwszych Piastów*, Warszawa–Wrocław 1992 (dalej: K. Jasiński 1992).
- Kaczmarek R., *Rzeźba gotycka w Ząbkowicach Śląskich (od 1 tercji XV do 1 tercji XVI wieku)*, [w:] *Wokół dziejów miasta. 730 lat Ząbkowic Śląskich. Materiały z konferencji naukowej 22–23.04.2017*, red. K. Pawłowski, Ząbkowice Śląskie 2017, s. 201–228 (dalej: R. Kaczmarek 2017).
- Kłoczowski J., *Dominikanie polscy na Śląsku w XIII–XIV w.*, Lublin 1956 (dalej: J. Kłoczowski 1956).
- Knauer P., *Kloster Kamenz (Schlesien). Zeit- und Lebensbilder aus seiner Geschichte 1210–1810*, Liegnitz 1932 (dalej: P. Knauer 1932).
- Könighaus W. P., *Die Zisterzienserabtei Leubus in Schlesien von ihrer Gründung bis zum Ende des 15. Jahrhunderts*, Wiesbaden 2004 (dalej: W. P. Könighaus 2004).
- Kopietz J. A., *Die vier Stadthore der Stadt Franckenstein*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens” 1899, Bd. 33, s. 227–238 (dalej: J. A. Kopietz 1899).
- Kopietz J. A., *Franz Polenz, Bürgermeister von Franckenstein (1809–1849)*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens” 1906, Bd. 40, s. 46–97 (dalej: J. A. Kopietz 1906).
- Kopietz J. A., *Geschichte der deutschen Kultur und ihrer Entwicklung in Franckenstein und im Franckensteiner Lande*, Breslau 1910 (dalej: J. A. Kopietz 1910).
- Kopietz J. A., *Geschichte der Probstei, des Hospitals St. Georg und der damit verbundenen Krankenanstalt in Franckenstein*, [w:] *Festschrift zur Erinnerung an das 25. jährige Jubiläum des Progymnasiums zu Franckenstein am 2. October 1903*, Franckenstein 1903 (dalej: J. A. Kopietz 1903).
- Kopietz J. A., *Kirchengeschichte des Fürstentums Münsterberg und Weichbildes Franckenstein*, Franckenstein 1885 (dalej: J. A. Kopietz 1885).

THE CHRONICLE OF THE TOWN ZĄBKOWICE ŚLĄSKIE AND THE DUCHY OF ZIĘBICE

Summary

The Chronicle of the Town Ząbkowice Śląskie and the Duchy of Ziębice is a translation of the original text kept today in Berlin. As it has been evidenced by a source query, there is a strong possibility that this work was held until 1945 in the town archive, located in the town hall of Ząbkowice. The translation of the manuscript was made by the historian Sobiesław Nowotny, and the scientific elaboration of the text and its editing was prepared by Kamil Pawłowski. As a result, the reader receives the translation of over 500 pages of the text written from the 18th century to the first half of the 19th in the German language. The chronological range of the work involves the years 1021-1821. The text of the chronicle in a vivid way presents not only political and economical issues connected with the history of Ząbkowice Śląskie and the Duchy of Ziębice. It also provides fully plastic descriptions of everyday life, customs and morals, issues of justice, as well as atmospheric and astronomical phenomena or natural disasters. All this material creates an usually vivid picture of the past, perceived by the eyes of the Ząbkowice Śląskie inhabitant, devoid of the typical office craftsmanship, which is evident within the analysis of the original text. In other words, the authors of the chronicle concentrated primarily on social events of their reality, describing them meticulously.

It should be stressed that the content of this chronical work is valuable not only for researchers analysing Ząbkowice Śląskie and the Duchy of Ziębice. The material also makes an important contribution to gaining the knowledge about the past of the whole Silesia region. This aspect should be analysed mainly from the perspective of the political history, i.e. the history of rulers governing the Silesian territories or of wars and battles. However, these facts are undoubtedly dominated by the issues concerning everyday life of the former inhabitants of Silesia, their morals, ways of perception of natural phenomena or the principles of functioning of the urban society.

It is also important that the source editing of the Ząbkowice chronicle constitutes a kind of the precedent in the Silesian historiography. In addition to the source editing of chronicles of

SUMMARY

Silesian towns and cities, published by historians before 1945, it can be included into the first elaborations of this type, where an attempt was undertaken to completely translate and scientifically elaborate a manuscript source, i.e. the chronicle of the urban centre.

KEYWORDS: Ząbkowice Śląskie, Silesia, history, narrative sources, Ziębice, Duchy of Ziębice

Kronika miasta Ząbkowic Śląskich i księstwa ziebickiego jest polskim tłumaczeniem rękopisu liczącego ponad 500 stron, przechowywanego w Berlinie. Swoim zasięgiem chronologicznym obejmuje lata 1021–1821. Jest dziełem kilku autorów, którzy tworzyli jej tekst w XVIII i I poł. XIX w. Prezentowana edycja źródłowa należy do jednych z pierwszych tego typu opracowań, jakich doczekały się śląskie źródła narracyjne. Jej bogata treść, plastyczne opisy, liczne relacje odnoszące się do wydarzeń politycznych, gospodarczych, społecznych, jak również meteorologicznych i astronomicznych powodują, że dzieło to stanowi niezwykle cenne źródło do badań nie tylko historii samych Ząbkowic Śląskich, lecz także księstwa ziebickiego i całego Śląska.

<https://akademicka.pl>

